

Kiss Júlia

ÖSSZEVARRT ÉLETÉSIRODALOM

BALLA ZSÓFIA: *A DARÁZS FÉSZKE* (KALLIGRAM, BP.,
2019, 380.)

„a föld rétegein át haladva, a történelem korszakain át haladva” (Hervay Gizella: Levél helyett)

Balla Zsófia szenvedélyes olvasójaként gondolkodom *A darázs fészkeről*, és óhatatlanul is *A dolgok emlékezete* című első verseskötet óta egyre csak tárguló versvilág, az életmű egésze jelenik meg előttem. Az esszékötet paradox módon az összegzés, de – visszautalva az 1968-ban közölt debütkötetre – a későbbi „dolgok” szétszalazásának vágyát is erőteljesen hordozza magában. Ezek a tendenciák azt vonhatják maguk után, hogy az esszékötet több mint harminc írása közel fél évszázadnyi tárgy- és tájanyag áttekintésére, feldolgozására hívja olvasóját, aki ezt vállalva – a szerzővel karöltve – a *visszatekintő pozícióját* tudhatja magáénak. Feladat és ünnep.

A Balla-esszégyűjtemény „értekező líra” műfajmegjelölő alcíme Szilágyi Júlia *Lehet-e esszét tanítani?* művének bevezető részéből származik. Itt Szilágyi mintegy kiegészíti a montaigne-i esszéhangot „csupán” líraként értelmező Babitsot, és néhány oldallal később már a következőkre fókuszál, szintén Montaigne vonatkozásában: „[v]ajon nem ez az első mű, amely betekintést enged a műhelybe, ahol készül, miközben készül?”¹ *A darázs fészke* mint műhely; a dekonstrukció iskolájában már középpontnélküliként, következetlenként meghonosodott *barkácsolás* játéka milyen könnyűszerrel vonható párhuzamba a Balla Zsófia által írt, de az általában vett esszéhez rögzíthető szövegstratégiai szabadsággal. Tévednék, ha nem kérdőjelezném meg ezt a feltevést, hiszen az újonnan megjelent esszékötet legnagyobb érdeme és egyben tétje pontosan az, hogy a szerző tudatosan öröklött költészet-univerzuma, a tanult erkölcs mint tárgyi logikájának – jobb szó híján

– eszközei maga a *személyes*, az *én* struktúrateremtő erejére varródnak fel. Itt válik fontossá mindaz, amire Demény Péter tíz évvel korábban hívja fel a figyelmet a Jelenkor folyóiratban: a Balla-líra *referenciális* és *areferenciális dimenzióinak* – az utóbbi javára történő – egyensúly-felborulásáról, a külső világ sajátosságainak és élményeinek beszélő általi kimozdításáról, bensővé tételéről ír. Demény ezt a sajátos poétikai tendenciát nevezi *belső utazásnak*.² Ennek alapján *A darázs fészke* nemcsak hogy a visszatekintés aktusát igényli, de voltaképpen a benne megbúvó középpontokat (!) is integráló gondolatrétegek felfejtésére is felkéri olvasóját, ami egy, az előbbinél jóval aktívabb és bonyolultabb feladatnak bizonyul.

A korpusz azon gondolati-tartalmi egységeinek egyedülálló összefüggésrendszerére gondolok, mely nem vagy alig olvasható ki a négy részből álló tartalomjegyzékből. Ez csupán látszólag tükrözi az írások tematikus elrendezettségét. Fontos, hogy Balla értekező lírája egy jellemzően irányított, de elvétve az automatikus írás módszerének legfontosabb aspektusát, a tudatalatti közvetlen, szervezetlen rétegeit is feltáró *életirodalom*. A harmadik írást (*A kettészelt jelen. Grazban Kolozsváron*) több szempontból is célszerű tárgyalni, hiszen egy olyan, az olvasó hasznára váló szövegmodellként szolgálhat, melynek értelmezési lehetőségei a gyűjtemény egészére kiterjeszthetők. Jól prezentálva a tudatalatti működésmódjára jellemző csapongást, Balla mindjárt két idő- és térnarratívát is működtet, és pontosan az ezek között történő irányíthatatlan mozgás, (ki)mozdítás dinamikáját viszi színre: „a grazi háztetők, sétahelyek, (...) szinte minden arra a városra emlékeztet, amelyben születtem és felnőttem”; „a grazi hajnalt átüti a hiány, (...). Jaj, ez egy másik város. Graz. Grác.” Tovább lépve, a *Fényes háló* második esszéciklus szövegei bár a képzőművészetről, a más anyagról való nyilvános beszédet és az író, költő elkerülhetetlenül *kívülálló* pozícióját kapcsolják össze, mégsem másról szólnak, mint az *én* és a rajz (Csehi Péter), a festmény (Andrea Bender), valamint a fotó (Ravatalkép-kiállítás) között történő kölcsönös (ön)megértésről, szót értésről. Ez olyan érzést kelthet az olvasóban, mintha a pipa alatt lévő *Ceci n'est pas une pipe* („ez nem egy pipa”) feliratot olvasná, mindenféle további Magritté-interpretáció nélkül. Ezt az önellentmondást a Cs. P. rajzairól írt gondolatok is felerősítik: „Két lábra állnak, állunk mind, e szörnyek. Egy gesztus, egy mozdulat tesz alakká.”

„A művészet is gesztus” – írja Balla 2006 októberében. Ez az írás (*Egy hét a Literán*) a most bemutatott kötetben is publikált (net)naplóban olvasható, és hasonló alapokon nyugszik, mint a fentebb elemzett *A kettészelt*

jelen. Néhol abszolút hétköznapi töredékeket rejt („[b]evetettem az ágyam. /.../ Elmosogattam. /.../ Az Yves Rocher-ba megyek át.”), azonban pontosan ennek feszélyező vagy üdítő jellege (döntsön az olvasó!) irányíthatja figyelmünket egy releváns kérdésre. Míg a „Cs. megjött. Nem, nem hozott rózsát” rövid részlet egy rendkívül személyes viszonyra mutat rá, addig a gyűjtemény utolsó lapjain olvasható: „1996 óta nem vagyok egyedül, férjemmel, a (ez itt a szemérmes jelző helye:) költővel és esszéistával, Báthori Csabával osztozom az íráshoz szükséges szobákon, könyveken, kölcsönös kritikai olvasaton és a világ ritkuló csendjén” frázis is ugyanezt teszi, más stratégiákkal operálva. Nem *bentről*, hanem *kívülről* mutat rá egyugyanazon emberi kapcsolatra, precízen jelölve és az előbbihez mérten távolságtartóan nevesítve, már-már lexikonszerűen. (Ezzel együtt, engedjék meg, ez egy gyönyörű mondat!)

Olvashatjuk, hogy Balla véletlenszerű melléírása alkotta meg ezt a műfaji meghatározást: „A naplóírás műfej.” És valóban, mi más is, mint a „nyilvánosságra szánt én” belsejében lejátszódó folyamatok kifelé való közvetítése, áramlása? Balla a *Ki vagyok én?* kérdésre egy ponton így válaszol: „románoknak magyar, a magyaroknak zsidó, a zsidóknak asszimilált, a módosoknak szegény (...). Vagyis e veszekedő sokféleség ötvözete: költő”. *A darázs fészkének* (mű)naplószerű passzusai tehát e szerep(vállalás) perspektívájából születnek meg, a Balla-esszék szerephalmozó módszere ezen kezdőponthoz viszonyítva képez más pozíciókat. Tagadhatatlan, hogy az esszé-kötet fontos funkcióval bíró emlékezési mechanizmusa is hozzájárul ehhez a többszörösített identitás-konstrukcióhoz, az írások befogadója voltaképpen ennek segítségével követheti végig a mindmáig tartó *emberré és költővé válás* útját. Kiemelendő Nemes Nagy Ágnes alakja, akinek munkássága és erkölce elengedhetetlen pillére a különböző stációknak; számtalan alkalommal fogalmazódik meg a szerző *tanítványi pozíciója*: „a közös pontokon azonosultam egy másik alakkal, Nemes Nagy esetében egy másik költővel, érzelmeivel és tudatformáival”; „Az esszéi tanítottak megértenem a verseit. (...) Az erkölce tanított megértenem a mestereit”. Következésképpen *A darázs fészkének* mentális-emlékezeti térképe olyan összkulturális gócpontokat rajzol meg, melyek végezetül egy individuálisan felépített, kultúra-, de legfőképpen irodalomtörténeti szempontból rendkívül értékes, évszázadokon is átívelő mester-tanítvány viszonyhálózat kibontakozásához járulnak hozzá. *A vers hazája* második, valamint *A Szaturnusz bolygója* negyedik, egyben utolsó egység ezen viszonyhálózat meghatározó alkotóit, a neveikkel fémjelzett alkotásokat veszi górcső alá.

„A magyar irodalom legnagyobb természetköltője”³ – mondja Nemes Nagy Áprily Lajosról, idézi Balla székfoglaló beszédében, mely a gyűjtemény harmadik ciklusában olvasható. Ugyanitt mondja, hogy az erdélyi lírában a *táj* kijelentés az *itt vagyunk otthon!* fogalmát jelöli. Részt vállalva ezen irodalmi jelentésmező kiterjesztésében, úgy tartom, hogy Balla Zsófia a *kolozsváriság* és a *budapestiség* mindenkor fennálló határ(lét)helyzetének *tájköltője*. Románia könyvégető diktatúrájának máig nem enyhíthető egyéni és kollektív traumája, az 1989-ben osztályrészévé vált szabadság, az 1994-ben bekövetkező kivándorlás előidézte *kettős élet* „világérzete és billoga” a ballai életmű mindenkor és máig időszerűnek ható tematikus tárgykörei. Ezekből fészket építeni: az *elvelyülés* és *kiválás* kelet-európai gesztusa.

JEGYZETEK

¹ Szilágyi Júlia: *Lehet-e esszét tanítani?* Komp-Press Kiadó–Korunk, Kolozsvár, 2007, 15.

² Demény Péter: „Mögöttünk forrt a múlt”. Az utazás tematikája Balla Zsófia költészetében. *Jelenkor*, 2009, 52. évf., 10. sz., 1059.

³ Első megjelenés: Nemes Nagy Ágnes: Áprily és a természet. *Jelenkor*, 1988, 31. évf., 4. sz., 343.